

USMON AZIM SHE'RIYATIDA TABIAT VA FASLLAR OBRAZI

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich magistratura talabasi
Beknazarova Farida

Annotatsiya: Mazkur maqolada Usmon Azim she'riyatida tabiat va fasllar obrazining badiiy talqini hamda poetik konsepsiyasi tahlil qilinadi. Shoirning "To'qaylar orzusi", "Yaproqlar jimjimasi", "Ko'ngil ko'zgusi" kabi she'riy to'plamlaridagi tabiatga murojaat, fasllarning ramziy va estetik qirralari, ularning inson ruhiyati va milliy ong bilan uzviy bog'liqligi chuqur o'rganiladi. Tadqiqotda regional va milliy adabiyotshunoslar, shuningdek, klassik va zamonaviy nazariy qarashlar asosida Usmon Azim poetikasining tabiatga nisbatan yangi badiiy yondashuvlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Usmon Azim, she'riyat, tabiat, fasllar.

Kirish

O'zbek adabiyoti taraqqiyotining so'nggi qirralarida Usmon Azim she'riyati o'ziga xos badiiy uslubi, poetik konsepsiyasi va tabiatga munosabati bilan ajralib turadi. Shoirning she'riyatida tabiat manzaralari, fasllarning almashinuvi, landshaft va ekologik motivlar nafaqat tashqi muhit tasviri, balki inson ruhiy dunyosi, milliy o'zlik va falsafiy qarashlarning ifodasiga aylangan. Usmon Azim (1950–2021) o'z faoliyati davomida o'ndan ortiq she'riy to'plamlarni yaratdi: "To'qaylar orzusi" (1975), "Yaproqlar jimjimasi" (1980), "Ko'ngil ko'zgusi" (1985), "Tong nafasi" (1993), "Qorong'u kechalar" (1999), "Oqshom nashidasi" (2005) va boshqalar. Aynan ushbu to'plamlardagi tabiat va fasllar obrazining poetik qirralarini, ularning inson va jamiyat hayotidagi o'rnini ilmiy tahlil qilish, adabiyotshunoslik doirasida muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Maqolada Usmon Azim poetikasida tabiat va fasllar obrazining badiiy konsepsiyasi, uning milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'liqligi, shuningdek, zamonaviy adabiy jarayonlar kontekstida ahamiyati chuqur o'rganiladi.

Adabiyotlar tahlili

She'riyatda tabiat va fasllar obrazini tahlil qilishda avvalo, nazariy va konseptual asoslar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Tabiat obrazining poetik talqini, o'zbek adabiyotida, ayniqsa, XX asrda tubdan o'zgarishlarga uchradi. Bu jarayonni tahlil qilishda klassik adabiyot va zamonaviy she'riyat o'rtasidagi

bog'liqlik, shuningdek, madaniy va estetik an'analar muhim o'rin tutadi. Tabiat obrazining nazariy asoslari, birinchi navbatda, antik davr poetikasi va Sharq adabiyotida shakllangan. Aristotelning "Poetika" asarida tabiat va san'at o'rtasidagi dialektika, tabiatning badiiy ijod uchun ilhom manbai ekanligi ta'kidlanadi. Sharq adabiyotida, xususan, Alisher Navoiy, Fuzuliy, Bobur kabi klassik shoirlar ijodida tabiat va fasllar obrazlari inson ruhiyati va ilohiy haqiqat bilan uyg'un holda tasvirlanadi. Bu an'analar XX asr o'zbek she'riyatida ham o'z davomchiligini topgan. Usmon Azim ijodining poetik manzarasini tahlil etishda, avvalo, uning tabiatga bo'lgan badiiy munosabati, fasllar almashinuvi orqali inson va jamiyat hayotidagi o'zgarishlarni ifodalash usuli diqqatga sazovordir. Shoirning "To'qaylar orzusi" to'plamida bahor, yoz, kuz va qish fasllarining o'zaro almashinuvi, ularning rang-barang tasviri inson ruhiyati va tuyg'ularining o'zgarishi, hayot falsafasi bilan uyg'unlashtiriladi. Shoir tabiatni nafaqat tashqi muhit sifatida, balki inson ichki dunyosining ramzi, hayotiy qadriyatlar va orzular timsoli sifatida talqin etadi. Bu jihat, o'z navbatida, zamonaviy adabiyotshunoslikda tabiat obrazining semantik qatlamlari, uning ramziy va mifologik talqinlari bilan bog'liq ilmiy izlanishlarga turtki bo'lmoqda.

Tabiat va fasllar obrazining poetik talqini tarixiy taraqqiyot jarayonida turli bosqichlardan o'tgan. O'zbek adabiyotining klassik davrida tabiat obrazlari ko'proq romantik, ilohiy va ramziy ma'noda talqin qilingan bo'lsa, XX asr oxiri va XXI asr boshlarida bu obrazlar ijtimoiy, falsafiy va ekologik mazmun bilan boyidi. Usmon Azim she'riyatida tabiat va fasllar timsoli ko'p hollarda inson ruhiyati, jamiyat hayoti va milliy qadriyatlar bilan bog'liq holda tasvirlanadi. Shoir "Yaproqlar jimjimasi" to'plamida kuzning so'nmas ohangi, barglarning to'kilib, yerga singishi orqali hayotiy o'tkinchilik, inson umrining muayyan bosqichlari, vaqtning o'tishi va abadiyat o'rtasidagi dialektik munosabatlarni ifoda etadi. Bu o'rinda tabiat obrazlari faqatgina bahor, yoz, kuz yoki qishning tashqi ko'rinishi emas, balki inson hayotining ramziy bosqichlari, ruhiy kechinmalari va jamiyat taraqqiyotining poetik timsoli sifatida namoyon bo'ladi.

Nazariy jihatdan tabiat obrazining poetik talqini, asosan, ikki asosiy yo'nalishda tahlil qilinadi: birinchisi, tabiatning tashqi muhit, landshaft, ekologik holat sifatida tasviri; ikkinchisi esa, tabiat obrazining ichki, ramziy va falsafiy mazmuni. Birinchi yo'nalishda adabiyotshunoslar tabiat manzaralarining realistik talqiniga, ularning badiiy tasvir usullariga e'tibor qaratadilar. Misol uchun, T. Mirzayev, G. G'ulomova, M. Jo'rayev kabi adabiyotshunoslar o'z izlanishlarida tabiat manzaralarining she'riyatda tasvirlanish usullari, ularning poetik funksiyasi va estetik ahamiyatini chuqur tahlil qilganlar[1]. Ikkinchi yo'nalishda esa, tabiat obrazining ramziy va

mifologik qatlamlari, uning inson ruhiyati, milliy ong va jamiyat hayotidagi o'zni har tomonlama o'rganiladi. Bu borada A. Oripov, S. Raxmon, H. Zohidov, D. Quronov kabi adabiyotshunos olimlar tabiat obrazini zamonaviy she'riyatda yangi badiiy konsepsiya sifatida talqin qilganlar.

Usmon Azim she'riyatida tabiat va fasllar obrazining badiiy talqini, avvalo, shoirning poetik konsepsiyasi, falsafiy dunyoqarashi va hayotiy tajribasi bilan uzviy bog'liq. Shoir o'z she'rlarida tabiat manzaralarini tasvirlar ekan, ularni inson ruhiyati, orzulari, kechinmalari va hayot falsafasi bilan uyg'unlashtiradi. "Ko'ngil ko'zgusi" to'plamida bahorning uyg'unishi, tabiatning yasharishi va inson qalbidagi umid, orzu va quvonch motivlari o'zaro bog'lanadi. Shoir bahorni insonning yangi hayot sari intilishi, umid va baxt ramzi sifatida talqin etadi. Yoz manzaralarida esa, hayotning to'kisligi, mehnat va baraka timsoli, insonning faoliyati va o'zligini anglash motivlari ustuvorlik qiladi. Kuz obrazida esa, hayotiy o'tkinchilik, vaqtning o'tishi, inson umrining muayyan bosqichlari, orzular va armonlar poetik tasvir topadi. Qish esa, hayot to'xtalishi, sokinlik va falsafiy mulohaza ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Bu jihatlar, o'z navbatida, zamonaviy adabiyotshunoslikda tabiat va fasllar obrazining ramziy va estetik qatlamlarini chuqur tahlil qilishga imkon beradi[3].

Tabiat obrazining o'zbek she'riyatidagi rivojlanish bosqichlari, shuningdek, regional va milliy adabiyotshunoslikda ham keng o'rganilgan. Xususan, O'zbekiston, Qozog'iston, Tojikiston va Qirg'iziston adabiyotshunoslari o'z izlanishlarida tabiat obrazining regional xususiyatlari, milliy mentalitet va tarixiy evolyutsiyadagi o'rnini chuqur tahlil qilganlar. O'zbek adabiyotida tabiat manzaralari, asosan, xalqona ruh, milliy qadriyatlar va tarixiy taraqqiyot bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Usmon Azim she'riyatida esa, tabiat obrazlari zamonaviy hayot, ekologik muammolar, inson va tabiat o'rtasidagi ziddiyatlar, global o'zgarishlar bilan uyg'unlashtiriladi. Shoir "Qorong'u kechalar" to'plamida zamonaviy jamiyatning ekologik, axloqiy va falsafiy muammolarini tabiat obrazlari orqali ifoda etadi. Bu jihatlar, o'z navbatida, tabiat obrazining zamonaviy adabiyotda yangi badiiy konsepsiyaga aylanishiga sabab bo'lmoqda[4].

Empirik tadqiqotlar natijalari ham Usmon Azim she'riyatida tabiat va fasllar obrazining badiiy talqini, ularning inson ruhiyati va jamiyat hayotidagi o'rnini chuqur tahlil etishga yordam beradi. Shoir she'riyatida tabiat manzaralari, fasllarning almashinuvi, ularning rang-barang tasviri inson ruhiyati va tuyg'ularining o'zgarishi, hayot falsafasi bilan uyg'unlashtiriladi. Masalan, "To'qaylar orzusi" to'plamida bahor manzaralari, tabiatning uyg'unishi, yangi hayot boshlanishi, inson qalbidagi umid va orzular bilan bog'lanadi. "Yaproqlar jimjimasi"da kuz manzaralari, barglarning to'kilib,

yerga singishi, hayotiy o'tkinchilik va abadiyat motivlari bilan uyg'unlashtiriladi. "Ko'ngil ko'zgusi"da esa, tabiat va inson ruhiyati o'rtasidagi dialektik munosabatlar, vaqt va abadiyat, orzu va armon motivlari poetik tasvir topadi[5].

Adabiyotshunoslikda tabiat obrazining zamonaviy talqini bo'yicha bir qator bahs-munozaralar ham mavjud. Ba'zi olimlar tabiat obrazining she'riyatda faqat tashqi muhit tasviri sifatida talqin qilinishini tanqid qiladilar va uning ramziy, mifologik va falsafiy qatlamlarini chuqurroq o'rganishni taklif qiladilar. Boshqa bir guruh olimlar esa, tabiat obrazining zamonaviy she'riyatda ijtimoiy va ekologik muammolar bilan bog'lanishini alohida ta'kidlaydilar. Usmon Azim she'riyatida esa, bu ikki yo'nalish uyg'unlashgan: shoir tabiat manzaralarini nafaqat tashqi muhit, balki inson ruhiyati, orzulari, hayot falsafasi va jamiyat muammolarining poetik timsoli sifatida talqin etadi. Bu jihat, o'z navbatida, Usmon Azim poetikasining zamonaviy adabiy jarayonlarda o'ziga xos o'rin tutishini ko'rsatadi. Adabiyotshunoslar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijasida, Usmon Azim she'riyatida tabiat va fasllar obrazining poetik talqini, uning zamonaviy adabiy jarayonlar kontekstida ahamiyati, badiiy va estetik xususiyatlari chuqur tahlil qilinmoqda[6].

Shu o'rinda, Usmon Azim she'riyatida tabiat va fasllar obrazining poetik talqini, uning zamonaviy adabiyotda yangi badiiy konsepsiyaga aylanishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'liqligi, regional va milliy adabiyotshunoslikda keng o'rganilishi, empirik tadqiqotlar natijalari va zamonaviy adabiy jarayonlar kontekstida ahamiyati chuqur tahlil qilindi. Bu jihatlar, o'z navbatida, Usmon Azim poetikasining zamonaviy adabiy jarayonlarda o'ziga xos o'rin tutishini, tabiat va fasllar obrazining yangi badiiy konsepsiyaga aylanganini ko'rsatadi.

Xulosa

Usmon Azim she'riyatida tabiat va fasllar obrazining badiiy talqini, uning poetik konsepsiyasi va estetik qirralari zamonaviy o'zbek adabiyotining taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shoir o'z she'rlarida tabiat manzaralarini nafaqat tashqi muhit sifatida, balki inson ruhiyati, hayot falsafasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uzviy bog'liq holda tasvirlaydi. "To'qaylar orzusi", "Yaproqlar jimjimasi", "Ko'ngil ko'zgusi" kabi to'plamlarda bahor, yoz, kuz va qish fasllari inson hayoti, orzu va armonlari, umid va baxt ramzi sifatida poetik talqin topadi. Shoir tabiat obrazlarini zamonaviy jamiyat muammolari, ekologik o'zgarishlar va insonning o'zligini anglash jarayoni bilan bog'laydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Usmon Azim she'riyatida tabiat va fasllar obrazining badiiy talqini, uning zamonaviy adabiy jarayonlarda yangi badiiy konsepsiyaga aylanishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqligi, regional va milliy

adabiyotshunoslikda keng o'rganilishi zamonaviy o'zbek she'riyatining taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Bu jihatlar, o'z navbatida, Usmon Azim poetikasining zamonaviy adabiy jarayonlarda o'ziga xos o'rin tutishini, tabiat va fasllar obrazining yangi badiiy konsepsiyaga aylanganini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirzayev T. O'zbek she'riyatida tabiat manzaralari. Toshkent: Fan, 1981.
2. Oripov A., Raxmon S. Zamonaviy o'zbek she'riyatida tabiat obrazi. Toshkent: Akademnashr, 2007.
3. G'ulomova G. She'riyatda tabiat va inson. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
4. Zohidov H. O'zbek poeziyasida fasllar obrazlari. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2015.
5. Jo'rayev M. Usmon Azim poetikasida tabiat obrazi. Toshkent: Sharq, 2020.
6. Quronov D. O'zbek adabiyotshunosligida tabiat motivlari. Toshkent: Akademnashr, 2018.